

הולכים אפילו אחר מנהג גרוע בעניני מסים (חתם סופר)

משפט ושלו

מתחא דסוגיא

ולפי שהדין עמוק כי ימצאנו צורך לעשות פשרה, לפי שצריך לברוח מהדין, ואנו מבקשים רחמים מהשם יתברך ולא דין, והוא ואלה המשפטים פשרה ודין, כי המשפט הוא רחמים מעורב בדין כאומרו תאחו ירך כמשפט, ולכן דוד קודם התנא אמר אני בעדך אחזה פניך בבת הדין, ואחר שחטא אמר ואל תבא במשפט את עבדך, שאפילו ברחמים לא היה יכול לעמוד, ולכן אין לדרוף אחר הדין, ולכן אמרו הישר הטוב זו פשרה, והוא אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, ולא תלכו אחר הדין. ולכן הסנהדרין צריכה לישב בלשכת הגזית, לפי שירושלם צדק ילין בה והיו מליטין בה הדין ומחמיצין אותו ועת מרצחים, ועכשיו אפילו דיני נפשות דיני בה בעת וברגע אחד, ואפילו שהיא מיוסדת בדין, ואמר ואני אחזה לה חיות אש סביב מצד הדין, ולכבוד אהיה בתוכה סבה הרחמים והפשרה. ולכן סמך פרשת דינין לפרשת מובח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המובח, באופן שיהיה עליהם אימת מקדש כרתיוב ומקדשי תרדא, ואם יהיה להם מצד הדין, לא ידעו אותו בלא ראות וירדא מלפניו וירדפו אחרי הפשרה (מנחם המור פרישת משפטים).

ביאורא דתלמודא

הנה שמעון הצדיק דבר בסבת המציאות שהיא על שלושה עמודים ויסודות. יסוד הראשון, הפנות התוריות. השני, דברים שבין אדם למקום. השלישי, דברים שבין אדם לחבירו (כפי מתניה היצירה). על הדין – שידון דין אמת לאמתו - ועל האמת - שיש לאדם ללכת בדרכי התשובה שהוא אמת ותורתו אמת והולך בדרכי הקדוש ברוך הוא אמת - ועל השלום - שלום הוא כולל לכל טוב שבעולם ואין תכלית לתועלתו ושלוש על ישראל (ובניו יונה). על הדין היוצא באמת נעשה השלום בעולם, שאין לבעלי דינין עוד תרעומת זה על זה, נמצא ששלוש אלו תלוים זה בזה, האמת בדין, והשלום באמת וזמן עשירי. מצוה לבצוע - כלומר מצוה לפתוח להם שיקבלו פשרה, והכי אמרינן בגמרא מצוה למימר להו, אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו ובייש יהונן על היריא. שנאמר אמת ומשפט שלום - משפט אמת או משפט שלום, והוא הפשרה שמתווך השלום בין בעלי הדין אבל לא תטו המשפט שאין זה לא אמת ולא שלום (מצודה דוד). שפטו בשעריכם - שם מקום המשפט כמו שנאמר אל זקני העיר השערה (מצודה ציון). ושלתן דבר אחד, נעשה הדין, נעשה האמת, נעשה השלום, ושלתן בפסוק אחד, אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ופנן אבות. ויהי חד עושה משפט וצדקה - כתרוממו דין דקשות וזכו, כלומר היה שופט באמת במשפטי הדין אשר בין איש לאיש, גם היה עושה עמו צדקה כמו שהיו צריכין אליו ודרק. כל העם הזה על מקומו יבא בשלום - אחר שיתברר הדין בכל כך בתי דינין, ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתו ולא יוסיף לריב, כאמרם ו"ל דאזיל מבי דיין דינא שקיל גלימיה, ליזיל ולומר בארחא (ספרות).

ליקוטא דתלמודא

שנו חכמינו (אבות מ"א מ"ח) נבי משפט ושלו:

רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם

וכן דרשו רבותינו (סנהדרין 10) נבי המשפט שיש בו שלום:

רבי יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. והלא במקום שיש משפט אין שלום, ובמקום שיש שלום אין משפט. אלא איזהו משפט שיש בו שלום הוא אומר זה ביצוע, וכן ברוד הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה, והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה, וצדקה אין משפט, אלא איזהו משפט שיש בו צדקה הוא אומר זה ביצוע.

עוד דרשו חכמינו (מכילתא דרשב"י פ"ח) נבי משפט ושלו:

כל העם הזה על מקומו יבא בשלום, אהרן נדב ואביהוא וכל זקני ישראל על מקומו יבוא בשלום. ר' סימאי אומר הדין את הדין לאמתו נראה כמטיל קנאה בין הבריות, ואינו אלא נותן שלום ביניהן, שנאמר אלה הדברים אשר תעשו וגו', אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. אין לי אלא נוטל ממון שיש לו שלום. מנין שאף המתחייב ממון שגם הוא סופו שלום שנאמר וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. אין לי אלא לבעלי דינין ומנין אף לכל ישראל, תלמוד לומר לדין עמך בצדק וענייך כמשפט, מה כתיב אחריו ישאו הרים שלום לעם.

אור תורה

אלה הדברים אשר תעשו רבין אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. (מכילתא דרשב"י פ"ח)

חילן דוד על כל ישראל ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. (מכילתא דרשב"י פ"ח)

האידנא אליבא דשמעתא

מנהג המקום בענייני מיסים עבור השלום

כתב בתרומת הדשן (סימן ס"ב) גבי דבר המוטל על רבים דעדיפא להעמיד הדין על פי מנהג המקום, כיון שהוא ימנע המחלוקת, וז"ל הנצרך לעניינו: 'בענייני מיסים, וכל דבר שרבים מצורפים יחד צריכים למיול בתר מנהגא דידהו, וכפי הסדר שעושים לעצמן לפי צרכיהם לפי ענינם, דאי מצרכתא להו למיול בתר דין תורה בכל דבר, לעולם תהא מריבה ביניהם, משום הכי מעיקרא מחלו אהרדי לוותר על דין תורה וגמרי ומקני למיול בתר סדר מנהג דידהו'. ע"כ. וכן כתב בחתם סופר (ח"ט סימן ר"ט) שהולכים אחר המנהג אפילו הוא מנהג גרוע, וז"ל הנצרך לעניינו: 'מבואר שאי אפשר לעמוד בדברים כאלו על דין תורה והולכים אפילו אחר מנהג גרוע בעניני מיסים, ויש לזה שורש בתרומת הדשן, כל זה נראה לפי עניות דעתי ראוי לפי הענין והזמן אם לא נודע מנהג מתנגד כי אז הולכים אחריו'. ע"כ. וכן הכריע ברמ"א וז"ל סימן קס"ג ס"ג.

הלכות משפט השלום

כתב הלבוש (ח"ט סימן י"ב) שאין לדון שוב לאחר שיצא פסק דין מפני השלום, וז"ל: 'אין לדיין להזקק לשום דין שנעשה פסק עליו כבר, שאין שלום יוצא ממנו, אף על פי שנתן אחד אמתלא לדבריו שכפוחו לדון וכהאי גוונא אין להזקק לו, דבי דינא בתר בי דינא לא דייק, שאם כן אין לדבר סוף'. ע"כ. וכן אין לדיין למשוך ידו מן הדין אף שאינו יכול לברר הדין כראוי, כדי שימנע ריב בעלי הדינים, וכמו שכתב הרא"ש (ש"ת הרא"ש כלל ק"ז סימן ט), וז"ל: 'כיון שבא הדין לפני הדיין והוא אינו יכול לברר הדבר, אינו רשאי למשוך ידו מן הדין ויריבו הבעלי דינין זה עם זה. וכתבי אמת ומשפט שלום, כי על ידי המשפט יש שלום בעולם, ולכן נתנו כח לדיין לשפוט ולעשות מה שירצה אף בלא טעם וראיה, כדי לתת שלום בעולם'.

בחירת ועד לקבוע תשלומי מס

יש לקבוע ועד שיטייל חובות הציבור ויחלקו ביניהם כראות עיניו מפני השלום, ואף שאינו קרוב לדין תורה, וכמו שכתב הב"ח (ש"ת הב"ח סימן ק"ט) וז"ל הנצרך לעניינו: 'על דבר החיילים שעברו עליכם והוצאתם עליהם יותר משלשים

עומקא דסוגיא

א. גבי הא דאין מעמידין ענה על דין תורה עיין בב"ח (ח"ט סימן י"ב) שכתב שאף שאמרו שאין שומעין הטענות עד שילביש את חביו, ובעל כרחך צריך שילבישוהו כמותו, מיהו בזמן הזה אין לנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם, כי יד העשירים תקפה עלינו, ודי שיאמר לעני אל תירא מפני העשיר, וכן אנו נוהגין. ועיין עוד כמה שאמרו ר"ל (משנה ב) שמצוה

והובים זולת שאר דברים, וכתבת שיש בקהל שמנה בתים של יהודים, ובקצתם היו חיילים ובקצתם לא היה איש, גם יש בעלי בתים שאין להם בתים אלא דרים בשכירות וטוענים שאין חייבים ליתן כלום, ושאלתכם עם מי הדין, גם אם נתחייבו כולם ליתן הוצאה, איך יהיה הגביה על פי הסכום, או על פי הגלגולת, הן אמת שכבר נזרין ואמרנו בכל הקהילות הסדרים למשמעתינו, שיבררו להם ג' אנשים הגונים, שיראו ויבינו לפי הענין היאך יגבו הוצאות זו, ועל פיהם יקום כל דבר, אף על פי שלא יהיו מכוונים דבריהם לדין גמור, וזה יקרא משפט שלום'.

החיוב לעשות פשרה עבור השלום

אף שאמרו שמצוה לבצוע, ושכל המרבה בפשרה הרי זה משוכת, מכל מקום לא דנוהו כחוב גמור, ואף על פי כן כתב במשיב דבר (ח"ט סימן י) דהיכי דאין הדין יכול להביא שלום, כופין על הפשרה, וז"ל: 'אפילו היה יוצא הפסק על פי דין תורה קשה להכריע הרבים המתחייבים על פי דין תורה, ושלא יסאר מחלוקת על מקומה כשהיה לפני הדין תורה, והכתוב צווח אמת ומשפט ושלוש שפטו בשעריכם, וכדאיתא בירושלמי על הא דתנן באבות על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. נעשה דין נעשה אמת. נעשה אמת נעשה שלום. אבל אם הדין אינו יכול להביא לידי שלום. ההכרח לעשותו פשרה, ועל כיוצא בזה תניא בסנהדרין צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה'.

האם מותר לדיין לומר איני יודע מפני השלום

כתב בפתחי תשובה (סימן י"ב סק"א) דאם רואה ששני הדיינים מקלקלים הדין, ואם כן אף אם יאמר דעתו באופן אחר והיו שניהם רבים עליו ויצא משפט מעוקל, מוטב לומר איני יודע, כדי שיוסיפו הדיינים, ואולי יצא הדין בצדק לאורה והוא בכלל ההיתר לשנות מפני דרכי שלום. וכן כתב בשבות יעקב (ח"א סימן קל"ח), וז"ל: 'ודאי דשפיר דמי למעבד הכי, כיון לשם שמים להוציא הדין לאמתו על ידי שיוסיפו דיינים, אף על גב דשקורי קא משקרת, כי ידעת הדין, מכל מקום הא קיימא לן מותר לשנות ברבר השלום, ורינא שלמא הוא, כדכתיב אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם'.

אם הדין אינו יכול להביא לידי שלום ההכרח לעשותו פשרה (משיב דבר)

מראי מקומות

- א. אבות פ"א פ"ח
- ב. סנהדרין י
- ג. פמיליא ח"ט פ"ח
- ד. תרומת הדשן סימן ש"ב
- ה. שרת ח"ט סוף ח"ט
- ו. סימן ט
- ז. ח"ט ח"ט סימן קס"ג
- ח. לבוש ח"ט סימן י"ב
- ט. שרת הרא"ש כלל ק"ז
- י. סימן י
- יא. שרת הב"ח הישנה סימן קנ"ג
- יב. משיב דבר ח"ט סימן י
- יג. פתחי תשובה סימן י"ב
- יד. סק"א
- יז. שבות יעקב ח"א סימן קל"ח
- יח. ב"ח ח"ט סימן י"ו
- יט. שבתק"ל
- כ. רמב"ם הלכות סנהדרין פ"א ה"ה